

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Jakonen, Mikko

Title: Yhteiskuntateoria on kuollut

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Mikko Jakonen

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Jakonen, M. (2020). Yhteiskuntateoria on kuollut. *Tiede ja edistys*, 45(2), 191-197.
<https://doi.org/10.51809/te.109664>

MIKKO JAKONEN

YHTEISKUNTATEORIA ON KUOLLUT

Ilkka Kauppinen, Miikka Pyykkönen & Olli-Pekka Moisio (toim.): *1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria*. Gaudeamus. Helsinki 2019. 310 s.

1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria on pirstävät poikkeus niin Suomessa kuin kansainvälisesti valitettavan hiljaiseksi käyneessä yhteiskuntatieteellisessä teoriakeskustelussa. Suomessa tämänkaltaiselle teokselle on ollut tarvetta. Saksalaista yhteiskunta-ajattelua yhteen kokoavaa teosta ei meillä koskaan aikaisemmin ole ollut saatavilla siitä huolimatta, että saksalaista teoriaa on meillä luettu, käännetty ja käytetty perinteisesti runsaasti.

Käyn arvioissa läpi ensiksi kirjan toimittuksellisia ratkaisuja, minkä jälkeen esittelen kirjan artikkeleita. Lopuksi pohdin lyhyesti jo mainittua kysymystä yhteiskuntateorian tilasta ja tarpeesta nyky-yhteiskunnan tutkimuksen apuvälineenä ja suunnannäyttäjänä.

HUIPULTA HUIPULLE

1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria sisältää yksitoista varsinaista teoreetikkoa käsittelevää artikkelia, sekä toimittajakunnan johdannon ja yhteiskuntateorioita nykymaailmassa käsittelevän lyhyen päätäntöluvun. Kirjan teoreetikkovalikoima on aika yllätyksetön ja perinteinen ”huipulta huipulle”: Max Weber, Joseph A. Schumpeter, Alfred Schütz, Georg Simmel, Hannah Arendt, Theodor W. Adorno, Jürgen Habermas, Axel Honneth, Niklas Luhmann, Ulrich Beck ja Hans Joas. Lista ei sisällä suuria yllätyksiä tai puutteita. Kuvaavaa teoreetikkoartille on, että useamman synty-

mävuosi yltyä 1800-luvulle, mutta vain harvan elinvuodet 2000-luvulle.

Kattavasta teoreetikolistasta huolimatta lukijan mieleen nousee kolme kysymystä. Ensiksi, eikö meille pääasiassa anglo-amerikkalaisen yhteiskuntatieteellisen keskustelun piirissä liikkuville suomalaisille olisi löytynyt joitakin myös hieman vähemmän tunnettuja saksankielisiä ajattelijoita? Kirjan kaksi suurta rajausta, 1900-luku ja yhteiskuntateoria toki vaikeuttavat valikointia. Tästä huolimatta erilaisia filosofian, mediatutkimuksen, politiikan teorian ja sosiologian piiristä ponnistavia, kansainvälisesti tunnettuja ja käännettyjä ajattelijoita Saksassa riittää. Itselläni mieleen nousi esimerkiksi Carl Schmitt, Helmut Plessner tai Peter Sloterdijk, joiden tuntijoita löytyy myös Suomesta.

Toiseksi, eikö saksankielisestä yhteiskuntatieteen ja -teorian kentästä todella löydy kuin yksi tällä tavoin varteenotettava nainen? Hannah Arendt on merkittävä saksalaistaustainen ajattelija, vaikka teki merkittävimmän uransa Yhdysvalloissa. Mukaan olisi voinut ottaa esimerkiksi Rosa Luxemburgin. Myös sellaiset ajattelijat kuten Frigga Haug tai eläinten oikeuksista kirjoittanut Tatjana Visak olisivat voineet olla mukana. Kirjan toimittajilta olisi toivonut vankempaa pyrkimystä tasa-arvonäkökulmaan, onhan Saksassa jo pitkään käyty merkittävää feminististä keskustelua ja esimerkiksi DDR:n feministimarxistit olivat tunnettuja. Samalla on valitettavasti todettava, että myös kirjan toimittaja- kuin kirjoittajakunta on läpikotaisin miehin. Aina kirjoittajia ei ole helppo löytää yrityksistä huolimatta, mutta lopputuloksen kannalta tämä on harmillista.

Kolmanneksi nousee kysymys koulukunnista. Lukijalle olisi voinut avata esimerkiksi johdannossa erilaisten Saksassa vaikuttaneii-

den oppi- ja aatesuuntausten merkitystä yhteiskuntateorialle. Nyt Frankfurtin koulukunta hyppää esiin yhtenä ryhmänä, mikä saa muun ajattelun näyttämään hajanaisemmin järjestäytyneeltä. Lukijalle olisi ollut mielenkiintoista tietää, kuinka esimerkiksi ranskalainen tai mainittu anglo-amerikkalainen teoriaperinne on sulautunut ja vaikuttanut saksalaiseen ajatteluperinteisiin, kuten fenomenologiaan. Tähän kysymykseen liittyy myös kirjan ”nationalistinen” rajaus: miksi valita 2000-luvulla yhteiskuntateorian esittelyn lähtökohdaksi tietty maa? Lukija joutuu miettimään, kuinka hyvä peruste maa tai edes kieli lopulta on teoriavaliokimalle. Ne molemmat väistämättä sulkevat ulos merkittävän joukon yhtäältä ”pienien” ja syrjäisten maiden teoriaperinteitä ja toisaalta globaaleja, monikulttuurisia ja erilaiset rajat ylittäviä ja yhdistäviä teoriaperinteitä.

Nähdäkseni toimittajien tekemä valinta on kuitenkin perusteltu. Tekeillä oleva kirjasarja tulee nimittäin valmistuessaan esittelemään kokonaisuutena kattavasti eri kielialueiden teorioita. Toiseksi, sarjan fokus on nationalistisessa 1900-luvussa, jonka yhä jatkuvaa vaikutusta emme osaa ehkä vieläkään huomioida tieteellisessä toiminnassamme riittävästi.

Edellä mainituista ”puutteista” huolimatta kirja on toimituksellisesti onnistunut kokonaisuus. Täyden arvosanan saamiseksi kirja olisi kaivannut hieman yllätyksiä ja suolaa, sekä toisaalta vakavampaa pyrkimystä sukupuoleen liittyvän yhteiskuntateorian esittelyä. Myös ekologinen ja radikaalimpi poliittinen ajattelu loistaa poissaolollaan. Lukija olisi ehkä kaivannut jokaisesta teoreetikosta myös jonkinlaista perustietolaatikkoa, joka olisi kertonut selkeästi pääteoksista ja uran käännekohtista. Myös teorioiden jälkivaikutusta erilaisiin koulukuntiin ja tutkimusotteisiin olisi voinut korostaa systemaattisesti, kuten myös niitä taustoja, joista teorit ponnistavat. Nyt nämä ovat jääneet kirjoittajien valinnoiksi ja osasta esittelyistä puuttuvat esimerkiksi selvät listaukset tuotannosta. Artikkelit on kirjoitettu pääasiassa selvällä ja sujuvalla yleiskielellä ja

teoreettisia käsitteitä avataan hyvin ja pedagogisesti.

SAKSALAISEN YHTEISKUNTATEORIAN LYHYT OPPIMÄÄRÄ

Kuten edellä jo mainitsin, kirja koostuu yhdestätoista tiettyä teoretikkaa esittelevästä artikkelista, sekä näihin liittyvästä kahdesta käännöksestä. Teoksen ensimmäisen osan ”Modernin yhteiskuntaelämän taloudelliset ehdot” aloittaa Risto Heiskalan artikkeli Max Weberistä. Heiskalan Weber-tuntemus on kehittynyt vuosikymmenten monipuolisen yhteiskuntateorian tutkimuksen aikana. Tässä artikkelissa lähestymistapa Weberiin juontuu taloussosiologian perinteestä ja epäilemättä tulkintaan vaikuttaa myös hänen Talcott Parsons -tuntemuksensa. Parsons oli Weberin kääntäjä ja esitteli hänet varsinaisesti amerikkalaiselle sosiologiyhteisölle. Muitakin Weber-asiantuntijoita Suomesta toki löytyisi, mutta Heiskala on selvästi paras valinta tähän kirjaan. Artikkelissaan hän pystyy kuvaamaan Weberin olennaisen taloussosiologisen ajattelun pääkohdat eksymättä yhtäältä Weberin laajaan tuotantoon tai sitten muutamien lyhyiden tekstien anekdoottien velleihin tulkintoihin. Weber esittäytyy artikkelissa pitkälle aikaisempia mielikuvia vastaavana: hieman tylsänä mutta vakaana perustana modernille sosiologialle, jonka yhtenä päätehtävänä oli kirjoittaa auki kapitalismin sosiaalista rakennetta.

Jämäkkää Weber -esittelyä seuraa Petri Ruuskasen tietääkseni ensimmäinen varsinaisen suomenkielinen perusesittely Joseph A. Schumpeterista. Schumpeterista ja hänen ”luovan tuhon” käsitteestä on toki keskusteltu Suomessa aikaisemminkin esimerkiksi Peter Böckermanin muutamien artikkeleiden, *Tiede & Edistys* 1/2009 -teemanumeron sekä muutamien pro gradu- ja väitöskirjatutkimusten kautta. Ruuskasen artikkeli on kuitenkin varmasti jatkossa se teksti, johon opiskelijan tai harrastajan on hyvä tutustua ensiksi. Tämä

auttaa asettamaan tarkemmat luovaa tuhoa käsittelevät artikkelit laajempaan kontekstiin. Ruuskanen korostaa taloustieteen lisäksi Schumpeterin sosiologista puolta ja rakentaa artikkelissaan kuvan Schumpeterista mielenkiintoisena joskin ailahtelevana persoonallisuutena aikansa intellektuaalisessa kentässä. Kuten Heiskala ja monet muut kirjan kirjoittajat myös Ruuskanen tukeutuu artikkelissaan pääasiassa teoreetikon töiden englanninkielisiin käännöksiin ja lähteisiin.

Toisen, väljästi otsikoidun ”Elämismailma, suhteet ja yhteiskunta”-osan aloittaa fenomenologisesta filosofiastaan ja yhteiskuntateoriastaan tunnettu Alfred Schütz. Elämismailman käsite nousee 1900-luvun saksalaisessa yhteiskuntafilosofiassa ja teoriassa usein esiin ja siihen viitataan eräänlaisena itsestäänselvyytenä. Käsitteen esittelevä Markku Nivalaisen kääntämä teksti ”Elämismailman rakenteita” on kirjassa siksi perusteltu. Miikka Pyykkösen teksti johdattaa Schütz in henkilöhistoriaan ja lyhyesti myös käsitteen ydinteemoihin. Ymmärrettävästi tässä lyhyessä tekstissä fenomenologisen taustan avaaminen jää vajaaksi. Yhdistettynä kantilaisiin ja jälkikantilaisiin teemoihin fenomenologis-eksistentiaalinen ajattelu on 1900-luvun saksalaisen ajattelun kiistaton perusta, jonka ymmärtäminen on tärkeää monien eri teoreetikkojen työn ja viittausten ymmärtämiseksi. Erityisen tärkeä *Lebensweltin* käsite on sosiologiselle teorille Bergerin ja Luckmannin klassikkoteoksen *Todellisen sosiaalinen rakentuminen* -kautta, jonka vaikutus yhteiskuntateorian konstruktionistiseen käänteeseen on ollut huomattavan suuri. Itseasiassa, Schütz in esittelyn olisi voinut kytkeä saksalaisessa tiedekentässä vaikuttaneiden Bergerin ja Luckmannin työhön, mikä olisi tuonut lukijoille konkreettisen sillan 1900-luvun alkupuolelta moniin tämän hetken yhteiskuntatieteen peruskäytäntöihin.

Olli Pyyhtinen esittelee artikkelissaan Georg Simmelin ajattelua. Simmel on tunnettu nimenomaan yhteiskunnallisten ja sosiaalisten suhteiden teoreetikkona, minkä Pyyhtinen tuo

artikkelissaan monipuolisesti esiin. Simmeliä pitkään tutkinut ja omissa tutkimuksissaan soveltanut Pyyhtinen onnistuu esittelyartikkelissaan mitä esimerkillisemmällä tavalla: teksti on sujuva, älykäs, ymmärrettävä ja innostava. Pyyhtinen käyttää alkuperäislähteitä, mikä tuo tulkinnan kenties lähemmäksi kuin englanninkielisiin käännöksiin tukeutuvat artikkelit. Miellyttävänä värytyksenä toimivat muutamat Simmel-sitaatit, jotka tuovat Simmelin oman äänen mukaan esittelyyn. Simmelin jälkivaikutus ei vain saksalaiseen vaan myös ranskalaiseen ajatteluun tuleee hyvin esille artikkelin lopussa. Simmel-artikkeli korostaa erilaisten paradoksien, ristiriitojen, liikkeen ja suhteiden sosiologiaa ja se onkin yksi kirjan innostavimmista luvuista. Artikkelit kytkee näin 1900-luvun ajattelua konkreettisesti 2020-luvun yhteiskuntateorian keskeisiin teemoihin ja kysymyksiin.

Osan päättää eksistentiaalisen-fenomenologisesta taustasta ponnistavan Hannah Arendtin esittely. Ari-Elmeri Hyvönen ja Mika Ojakangas ovat molemmat jo pitkään kuuluneet siihen suomalaisen politiikan teorian tutkijoiden ryhmään, joille Arendtin ajattelu on yksi keskeisistä elementeistä. Arendtin ajattelua on suomennettu ja esitelty jo runsaasti, eikä tämä artikkeli tarjoa mitään radikaalisti uutta näkökulmaa. Ratkaisu on hyvä, sillä Arendt on näennäisestä selkeydestään huolimatta varsin kimurantti tulkittava: osalle hän edustaa eräänlaista piilokonservatiivista ja hieman tunkkaista kaiken ”modernin” kritiikkaa, toisille hän taas näyttää vallankumouksellisena ja kapitalismikriittisenä ajattelijana. Hyvönen ja Ojakankaan artikkeli keskittyy pääasiassa *Vita Activa* -teoksessa esiteltyyn ”yhteiskunnan” tai ”sosiaalisen alueen” kritiikkiin, joka perustuu Arendtin kuuluisaan ja ehkä hieman yksioikoiseen kolmijakoon työn, valmistamisen ja toiminnan (politiikan) välillä. Arendtin esittämän yhteiskunta-käsitteen kritiikki on kirjan vahvassa sosiologisessa lastissa piristävä kevennys ja hyvä muistutus lukijoille siitä, kuinka kompleksinen eikä suinkaan yk-

sioikoisesti positiivinen käsite yhteiskunta on. Arendt tuo mukaan myös hyvän annoksen politiikan teorian antamaa toisenlaista perspektiiviä ajatella yksityisen ja julkisen välistä eroa sekä esimerkiksi instituutioiden roolia yhteiskunnan rakentumisessa.

Kirjan kolmas osio on omistettu Frankfurtin koulukunnalle. Sen avaa Olli-Pekka Moision lyhyt johdatus Adornon ajatteluun, jota seuraa Moision käännös Adornon tekstistä ”Yhteiskunta”. Adornon ja hänen kirjoituskumppaninsa Max Horkheimerin vaikutus niin saksalaiseen kuin anglo-amerikkalaiseen ajatteluun, erityisesti niin sanottuun kriittiseen teoriaan, on ollut valtava. Adornon paikkaa kirjassa ei siis ole tarpeen kyseenalaistaa. Adornon teksti sisältää myös mielenkiintoista filosofian ja sosiologian välienselvittelyä, jossa näkyy kriittisen koulukunnan antipatia positivistista sosiologiaa kohtaan. Adorno kritisoi syystäkin sosiologiaa erilaisten konfliktien ja ristiriitojen häivyttämistä yhteiskunnallisten tosiasiakysymysten tieltä. Tämä on hyvä oppitunti myös monelle nykyiselle yhteiskuntatieteilijälle, joka unohtaa Adornon peräänkuuluttaman kriittisen asenteen ja siitä seuraavan yhteiskunnan ymmärtämisen erilaisten jännitteisten ja konfliktuaalisten sosiaalisten suhteiden kenttänä.

Adornon jälkeen esittelyyn pääsevät Jürgen Habermasin yhteiskuntateoriat Rauno Huttusen selkeässä ja asiantuntevassa artikkelissa. Jos Adorno korostaa kriittisyyttä, konflikteja ja skeptisyyttä kapitalistista talousjärjestelmää ja sen tuottamaa kulttuuria kohtaan, joskus ehkä liikaakin, on Habermasin ote huomattavasti maltillisempi ja tässä mielessä selvästi 1900-luvun loppupuolen yhteiskuntateoreettiseen tyyliin sopivaa. Habermas pyrki ajattelussaan tekemään monenlaisia synteesejä, mikä näkyy ajoittain Frankfurtin koulukunnan radikaaleimman perinteen jonkinlaisena latistamisena. Toisaalta Habermas pääsee monessa tutkimuksessaan opettajiaan huomattavasti syvemmälle. Habermasin ajattelua on käännetty suomeksi aiemmin Jussi Kotkavir-

ran ja Veikko Pietilän toimesta, joten mitään erityishuomiota Habermas ei tässä arvioissa tarvitse. Huttusen artikkeli keskittyy pääasioihin eli julkisuusparadigmaan ja kommunikaatiivisuuteen. Myös tiedonintresseihin liittyviä kysymyksiä käydään läpi, mikä on olennainen ulottuvuus Frankfurtin koulukunnan ajatteluperinteessä. Schützin elämämaailman käsite saa niin ikään Habermasilla uuden laajemman käsittelyn. Habermas on hyvä esimerkki saksalaisesta 1900-luvun yhteiskuntateoriasta, sillä hänen taustafilosofioissaan kytkeytyy yhteen niin marxilainen, fenomenologinen (Habermas aloitti uransa perehtymällä Martin Heideggeriin) kuin myöhemmin myös brittiläistaustainen analyttinen filosofia.

Osion päättää Suomessa etenkin jyväsksäläiseen filosofiaan vaikuttanut Frankfurtin puutarhan myöhäisvesa Axel Honneth. Hänen pääasiassa tunnustussuhteisiin ja -teoriaan keskittyvää ajattelua esittelee ansiokkaasti Arto Laitinen. Honneth aloitti uransa kriittisen teorian ja Michel Foucault’n ajattelun vertailulla. Nopeasti Honneth tuli kuitenkin tunnetuksi G.W.F. Hegelin *Hengen fenomenologiassa* ensi kertaa esiintyvän tunnustuksen (*Anerkennung*) käsitteen filosofina. Frankfurtilaiseen perinteeseen pohjaten Honneth korostaa tunnustuksen jännitteistä puolta ja onnistuu tämän kautta esittämään, kuinka sosiaaliset suhteet muodostuvat tunnustuksesta käytävän kamppailun kautta. Tämä muodostaa Honnethin sosiaalifilosofian keskeisen ytimen. Myös Honnethin yhteydessä on siten hyvä muistaa, että kyse on kriittisestä ja filosofiasta hankkeesta, joka ei pyri ainoastaan muodostamaan toimivaa teoreettista mallia yhteiskunnallisten ilmiöiden käytännönläheiseksi selvittämiseksi, vaan pyrkii muuttamaan käsitteellistä ja tätä kautta teoreettista ajatteluamme ja tiedonmuodostusta koskien koko yhteiskuntaa. Honnethin ajatteluun on siis sisäänrakennettu tietty positivistisen sosiologian ja yleisemmin positivistisen yhteiskuntatieteen kritiikki.

Kirjan neljännen ja viimeisen osion ”Toimintaa systeemien ja epävarmuuksien aset-

tamissa rajoissa” aloittaa Mikko J. Virtasen artikkeli Niklas Luhmannista. Myös Luhmannia on suomennettu ja esitelty aiemmin, erityisesti Janne Jalavan toimittamassa kirjassa *Yhteiskunnan järjestelmät: Niklas Luhmannin ajattelu*. Tästä huolimatta Luhmannia voidaan pitää suuremmalle suomalaiselle yhteiskuntateorioista kiinnostuneelle yleisölle hieman tuntemattomampana ajattelijana. Yksi syy tähän voi olla Luhmannin ajattelun haastavuus ja massiivisuus. Luhmann on yksi niistä saksalaisista teoreetikoista, joiden kirjoitustahti on ollut huomattavan ahkera. Kirjan kontekstissa Luhmann sijoittuu myös selvästi enemmän sosiologiryhmään ja Frankfurtin koulukunnan kriitikoihin. Mielenkiintoisella tavalla Luhmannin työ kytkeytyy yhteiskuntateorian lisäksi käsittehistoriaan, joka saksalaisessa muodossaan on yleisesti ehkä parhaiten tunnettua historioitsija Reinhart Koselleckin työstä. Kielen ja kommunikation merkitys on ollut suuri Luhmannin koko tuotannossa. Systemiteoria tuleekin ymmärtää nimenomaan tältä pohjalta. Fenomenologisen perinteen, erityisesti Edmund Husserlin vaikutus näkyy monin tavoin Luhmannin työssä.

Yksi tunnetuimmista ja eniten kansainvälistä keskustelua – ja juuri nyt myös jälleen yksi ajankohtaisimmista – saksalaisista yhteiskuntateoreetikoista ja ”aikalaisanalytikoista” on Ulrich Beck. Myös Beckin tuotanto on kattava, joskaan ei Habermasin tai Luhmannin veroinen. Beck tunnetaan erityisesti riskiyhteiskunnan käsitteestä, johon Risto Eräsaaren polveileva artikkeli pääasiallisesti keskittyy. Beckillä on ollut runsaasti sanottavaa monesta asiasta, mutta nykyhetken kannalta juuri riskiyhteiskunnan, refleksiivisen modernisaation sekä erilaisten alapolitiikkojen käsitteet tuntuvat käyttökelpoisilta. Beckin kirjoituksissa näkyy myös joillekin yhteiskuntateorioille tyyppillinen varsin lavea pensseli, joka sosiologisen taustaorientaation kautta kääntyy maalaamaan kuvaa jatkuvasti muuttuvasta modernista yhteiskunnasta ja kysymään yhtä sosiologian peruskysymystä: mitä moderni oikeastaan

on? Tästä laveasta lähestymistavasta johtuen Beckiä on syytetty, mutta myös kiitetty ja luettu. Hänen yhteistyönsä brittiläisen sosiologian pitkän linjan gurun Anthony Giddensin kanssa on tehnyt hänestä varsin tunnetun ja luetun teoreetikon ympäri maailmaa.

Kirjan viimeinen varsinainen esittelyartikkeli käsittelee Hans Joasin ajattelua. Erkki Kilpinen tekee kirjassa merkittävän työn antamalla selkeän ja koherentin esittelyn Joasista, jonka ajattelu on Suomessa ollut jokseenkin tuntematonta. Kilpinen on myös työskennellyt Joasin kanssa, joten hänen Joas-tuntemuksensa on ensikäden tietoa. Myös Joasin ajattelua ohjaa pyrkimys ylittää positiviivisen sosiologian lähtökohdat tutkimalla sosiaalisuuden peruselementtejä uudesta näkökulmasta, tässä tapauksessa erityisesti toiminnan käsitettä. Joas on saanut työhönsä huomattavasti vaikutteita amerikkalaisesta mikrososiologisesta perinteestä, erityisesti Georg Herbert Meadin ajattelusta. Juuri Meadilta Joas ammensi uutta näkökulmaa inhimillisen toiminnan teoretisointiin. Tutkimuksissaan Joas on keskittynyt toimintateorian eri puoliin, joista Kilpinen nostaa esiin esimerkiksi luovuuteen, arvoihin ja normeihin liittyviä aiheita. Joasin tunnusmerkittävä katolaisuus tuo oman mielenkiintoisen lisänsä hänen teoreettiseen ajatteluunsa. On mielenkiintoista, että saksalaisen yhteiskuntaan monin tavoin ja voimakkaasti vaikuttava kristinusko tuodaan esiin vasta tässä kirjan viimeisessä artikkelissa.

YHTEISKUNTATEORIAN GOLEM ELI MIKSI TEORIAKENTÄLLÄ ON NIIN HILJAISTA?

1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria on inspiroiva kokoelma teorioita, josta hyötyy niin opiskelija kuin tutkija. Samalla kun tämänkaltaisen teoreettisen kokoelman julkaisusta on syytä olla iloinen, vaivaa mieltä myös huoli yhteiskuntateorian asemasta yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa.

1900-luku oli epäilemättä yhteiskuntateorian kultakautta, jolloin sitä kehittivät yhtäältä monipuolistuva ja yhä tarkempiin tutkimusaloihin jakautuva (yhteiskunta)tieteen kenttä, sekä toisaalta kasvava tilaus luotettavalle ja positiivistiselle yhteiskuntatieteelle. Yhteiskuntateorian pitkä perinne löytyy filosofiasta, mutta 1900-luvulle tultaessa teoreettista työtä oli mahdollista tehdä myös eri oppialojen sisällä. Näin teoriakenttä laajeni, sillä erikoistuvat tieteenalat kaipasivat omia jäsenyksiään.

Pitkään eri tieteenalojen teoriasovellukset kuitenkin tukeutuivat erilaisiin ”yleisiin” yhteiskuntateorioihin, joiden merkittävin perinne kytkeytyi sosiologiaan. Sosiologian klassikot onnistuivat pitämään kenttää hallussaan eräänlaisella objektiivisuuden ihanteella ja ainakin osittaisella irtikytketymsellä 1900-luvun monista poliittisista kiistoista. Durkheim, Weber, Simmel, Parsons ja Habermas, vain muutamia mainitakseni, ylittivät erikoistuvat tieteenalat helposti ja heidän teorioitaan oli vaivatonta soveltaa eri aiheisiin. Myös ranskalaisesta (jälki)strukturalistisesta perinteestä nousi runsaasti eri tieteenaloilla käytettyjä teoreetikkoja, tärkeimpänä ja vaikutusvaltaisimpana Michel Foucault. Sosiologisen teorian lisäksi 1900-luvulla erilaiset yhteiskuntafilosofiat ja politiikan teoriat ovat olleet merkityksellisiä suunnannäyttäjiä. Simone de Beauvoir, Giorgio Agamben, Gilles Deleuze, Slavoj Žižek, Judith Butler tai Jacques Rancière ovat kaikki laajasti luettuja eri tieteenaloilla.

2000-luvulla yhteiskuntatieteiden teoria-kentässä on alkanut näkyä yhä enemmän tieteenalojen ja -alalajien eriytymistä ja spesifioitumista, sekä toisaalta eräänlaista ”väsymystä” teoriakeskusteluun. Tutkimuksessa ja sen rahoituksessa teoreettiset kysymyksenasettelut eivät ole enää vähään aikaan olleet voittavia hankkeita, eikä uusia nousevia teoreetikkoja ole kovin helppo nimetä. Uutta ja vanhaa yhteiskunta- ja politiikan teoriaa tutkitaan varmasti enemmän kuin koskaan, mutta omaperäisten ja uutta-avaavien teorioiden kehitys vaikuttaa hidastuneen 2000-luvulla. Valitet-

tavan usein nykyaikainen yhteiskuntatiede päätyy pikemminkin ”selvittämään” eli käsittelemään yhteiskunnallisia ilmiöitä annettuina tosiasioina, vaikka yhteiskuntatieteen perustehtävä on kuitenkin lopulta yhteiskuntaa koskevan ajattelun ja sitä kautta yhteiskuntaa koskevan tiedonmuodostuksen kehittäminen – ei tosiasiallisina otettujen ja oletettujen ”ilmiöiden” sisältämien faktojen perkaus. Tämä alkaa näkyä jo yhteiskuntatieteen kyvyttömyydessä tuottaa uusia käsitteellisiä ja teoreettisia avauksia, sillä ajattelutyö ja abstrahointi jää helposti ”tosiasiasuhteiden” selvityksen jalkoihin.

Kirjan toimittajat vertaavat saksalaista yhteiskuntateoriaa juutalaisesta kansanperinteestä tuttuun Golem-tarina. Tarinan mukaan savesta luotu Golem muuttuu hirviöksi ja riistäytyy tekijöidensä käsistä. Kirjassa Golem-narratiivilla selitetään saksalaisen yhteiskuntateorian jatkuvaa pohdiskelua modernista yhteiskunnasta, joka tuntuu karanneen luoja-nsa käsistä ja muuttuneen ratkaisun sijaan ongelmaksi.

Golem-narratiivia voitaisiin käyttää myös itse yhteiskuntateorian metaforana. Yhteiskuntateoria on nimittäin muuttunut ehkä joksikin ihan muuksi kuin mihin sitä sen syntyhetkenä 1800-luvulla tarvittiin. Yhteiskuntateoriasta on ensiksikin tullut itsessään tutkimuskohde, joka on mahdollisesti vähentänyt teoreettisesti suuntautuneiden tutkijoiden tarmoa kehittää omia teorioitaan. Toiseksi, pahimmillaan yhteiskunta- ja etenkin talusteorioista on muodostunut eräänlaisia rautahäkkeitä ja kahleita, vaikka niin yhteiskuntafilosofian ja niistä modernia yhteiskuntaa selittämään murtautuneiden yhteiskuntateorioiden keskeinen tavoite on aina ollut vapautuminen vallitsevan ajattelun ja siten myös yhteiskunnan kahleista. Nyt tämän sijaan yhteiskuntateorioiden käytössä kriittinen ja luova ulottuvuus tuntuu vähentyneen, ja samalla normatiivinen ja jopa piilopositivistinen ja näennäistieteellinen ”oikeassa oleminen” on nostanut päätään.

Tällainen yhteiskuntateorian Golem herättää aiheellisestikin pelkoa, sillä yhteiskun-

tateoriasta käytävä keskustelu ei ole ehkä enää niin vapaata saati railakasta ajatusten tuuletamista – ja samaan aikaan niiden ankaraa kehittämistä – vaan sääntöjä noudattavaa positivistishenkistä tutkimusta erilaisine kuppikuntineen. Mikä pahinta, samalla yhteiskuntateoria – jonka pitäisi nimensä omaisesti teoretisoida koko yhteiskuntaa – tuntuu hukanneen kohteensa ja tyytyneen eri tieteenalojen fragmenttaarisiin näkövinkkeihin. Holistista tai edes

jokseenkin kokonaisvaltaista teoriaa nyky-yhteiskunnasta pidetään miltei mahdottomuutena ja kun tätä ”totuutta” toistellaan tarpeeksi, ei kukaan oikein uskalla edes yrittää. Kukaan ei tahdo muistaa, että tämä Golem on savijaloilla mellastava hirviö, joka ei välttämättä edusta ”totuutta”. Ehkä uuden yhteiskuntateoreettisen innostuksen aloittamiseksi olisi siis julistettava perinteiseen tapaan: yhteiskuntateoria on kuollut – kauan eläköön yhteiskuntateoria.